

Magyar Regionális Tudományi Társaság XIX. vándorgyűlése
A területi egyenlőtlenségek új formái és az átalakuló területpolitika

A járási szintű HDI kiszámításának egy lehetséges módja történeti források felhasználásával Magyarországon (1910 és 1930)

Szilágyi Zsolt

Budapest, 2021. november 4.

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-17-4-III-DE-187 KÓDSZÁMÚ
ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Források, adatbázisok, módszer

Források, adatbázisok

3. táblázat. A HDI komponensmutatóinak kiszámításához szükséges változók forrása

Kód	Megnevezés	Forrás
k1	Halálozások átlagszáma (1901–10)	MSK Ús. 46. köt.
	Lakosságszám (1910)	MSK Ús. 42. köt.
	Halálozások átlagszáma (1921–30), az adatok éves bontásban szerepelnek	KSII 1969.
	Lakosságszám (1930)	MSK Ús. 83. köt.
k2	Írni-olvasni tudók száma (1910)	MSK Ús. 42. köt.
	6 évesnél idősebb lakosság (1910)	MSK Ús. 42. köt.
	Lakosságszám (1910)	MSK Ús. 42. köt.
	Írni-olvasni tudók száma (1930)	MSK Ús. 83. köt.
	6 évesnél idősebb lakosság (1930)	MSK Ús. 83. köt.
	Lakosságszám (1930)	MSK Ús. 83. köt.
k3	A községi pótdadó kivetésénél alapul vehető 1908. évi állami adóketetés (K)	MSK Ús. 39. köt.
	Városiakra nehezedő földadó, házadó, kereseti adó, nyilvános számadásra kötelezett egy- letek- és vállalatok adója, egyéb egyes adó (1910, K)	MSK Ús. 58. köt.
	Lakosságszám (1910)	MSK Ús. 42. köt.
	A községi pótdadó kivetésének alapjául szolgáló állami adók összege (1934, P)	MSK Ús. 93. köt.
	<i>Városokra végzett adóbecslések (a számítás menetét lásd a szövegben):</i>	
	· A törvényhatósági jogú városok által befizetett földadó (1933/34, P)	AS 1934: 51.
	· A törvényhatósági jogú városok által befizetett házadó (1933/34, P)	AS 1934: 77.
	· A törvényhatósági jogú városok által befizetett társulati és tantième adó (1933/34, P)	AS 1934: 149.
	· A megyei városokban befizetett földadó (1933/34, P)	AS 1934: 51.
	· Országosan befizetett földadó összege (1933/34, P)	AS 1934: 51.
	· Városok mezőgazdasági művelés alatt álló földjeinek kat. tiszta jövedelme (1935, AK)	MSK Ús. 99. köt.
	· A megyei városokban befizetett házadó összege (1933/34, P)	AS 1934: 77.
	· A megyei városokban a tulajdonos által használt lakások haszonértéke (1933/34, P)	AS 1934: 82.
	· A megyei városokban a bérbe adott lakások nyers házbérlőjévédelme (1933/34, P)	AS 1934: 83.
	· A megyei városok által befizetett társulati és tantième adó (1933/34, P)	AS 1934: 149.
	· Az iparban, kereskedelemben és a forgalomban kereső lakosság száma (1930)	MSK Ús. 86. köt.

Forrás: a fentiekén túl az 1910. évi adatokra lásd: GHA, saját szerkesztés.

Megjegyzés: a k1–3 feloldását lásd a HDI kiszámítását leíró módszertani résznél.

GHA

GISa Hungarorum Adatbázis

MÉTA

Magyarországi Életminőség Területi Adatbázisa

Digitális térkép – trianoni Magyarország

MAGYARORSZÁG

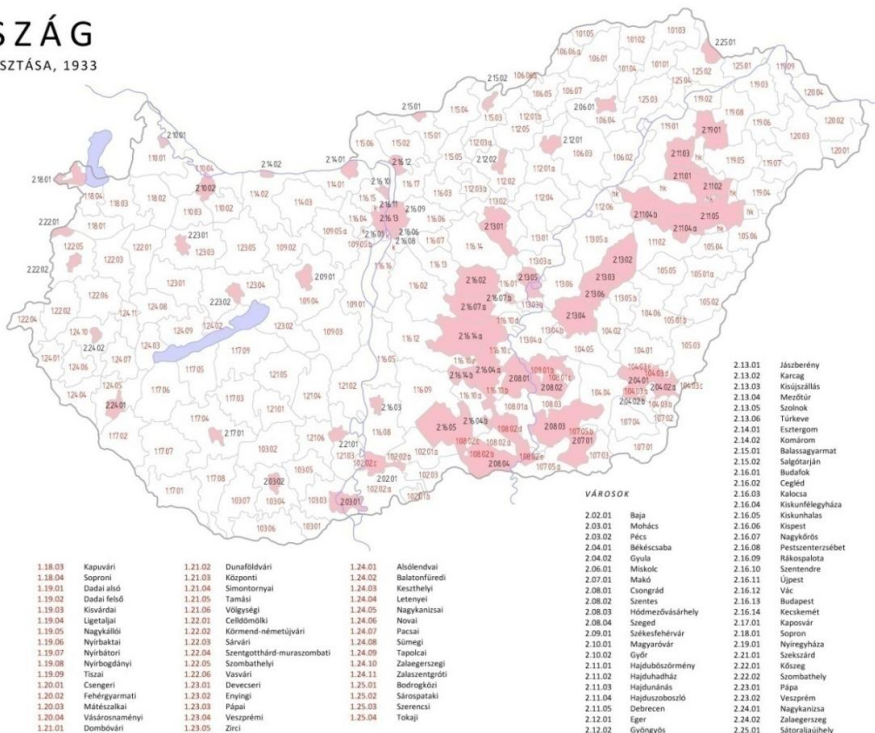
JÁRÁSI SZINTŰ KÖZIGAZGATÁSI BEOSZTÁSA, 1933

Szerkesztette: SZILÁGYI ZSOLT, 2018

DEBRECENI EGYETEM, BTK, TÖRTÉNELMI INTÉZET
MODERNKORI MAGYAR TÖRTÉNELMI TANSZÉK

JÁRÁSOK

1.01.01	Abajszántói	1.11.01	Központi
1.01.02	Ercsi	1.11.02	Püspökladányi
1.01.03	Gönci	1.12.01	Égri
1.01.04	Sikszói	1.12.02	Gyöngyösi
1.01.05	Tornai	1.12.03	Hatvani
1.02.01	Báscsalma	1.12.04	Hévesi
1.02.02	Baja	1.12.05	Péternémeti
1.02.03	Jánoshalmi	1.12.06	Tiszaliget
1.03.01	Baranyavéri	1.13.01	Jászágó aló
1.03.02	Hegyházi	1.13.02	Jászágó felő
1.03.03	Muhácsi	1.13.03	Központi
1.03.04	Pécsi	1.13.04	Tisza aló
1.03.05	Pécsvadai	1.13.05	Tisza felő
1.03.06	Sáskói	1.13.06	Tisza közep
1.03.07	Szentendrei	1.14.01	Esztergomi
1.04.01	Békési	1.14.02	Gesztesi
1.04.02	Gyomai	1.14.03	Tatai
1.04.03	Gyulai	1.15.01	Balassagyarmati
1.04.04	Óroszházi	1.15.02	Nagyvárad
1.04.05	Szarvasi	1.15.03	Sárgabodonyi
1.04.06	Szeghalmi	1.15.04	Székelyi
1.05.01	Berethyófalusi	1.15.05	Székelyi
1.05.02	Caffe-nagyszőlősi	1.15.06	Székelyi
1.05.03	Derecskei	1.16.01	Abonyi
1.05.04	Sáreki	1.16.02	Abonyi
1.05.05	Székelyházi	1.16.03	Abonyi
1.05.06	Edegyházi	1.16.04	Abonyi
1.06.01	Mészárosi	1.16.05	Dunavetesi
1.06.02	Mészárosi	1.16.06	Gödöllői
1.06.03	Miskolci	1.16.07	Gyömrői
1.06.04	Ózdi	1.16.08	Kalocsi
1.06.05	Pápai	1.16.09	Kiskőrösi
1.06.06	Sárvári	1.16.10	Kiskunfélegyházi
1.06.07	Sárvári	1.16.11	Központi
1.07.01	Báttonai	1.16.12	Kunszentmiklósi
1.07.02	Báttonai	1.16.13	Ménfői
1.07.03	Központi	1.16.14	Nagykati
1.07.04	Mezőkövesdi	1.16.15	Pomázi
1.07.05	Tornai	1.16.16	Rákóczi
1.08.01	Csongrádi	1.16.17	Váci
1.08.02	Kiskundoroma	1.17.01	Báncsi
1.08.03	Ménfői	1.17.02	Csongrádi
1.09.01	Adonyi	1.17.03	Égri
1.09.02	Móri	1.17.04	Kaposvári
1.09.03	Sárvári	1.17.05	Lengyelvári
1.09.04	Szekesfehértói	1.17.06	Ménfői
1.09.05	Váli	1.17.07	Nagyatádi
1.10.01	Magyarvári	1.17.08	Sárvári
1.10.02	Pápai	1.17.09	Táti
1.10.03	Sokorófalvi	1.17.10	Veszprémi
1.10.04	Tószentmiklósi	1.18.01	Csongrádi
1.10.05	Tószentmiklósi	1.18.02	Csongrádi

VÁROSOK

2.02.01	Baja	2.03.01	Abonyi
2.02.02	Mohács	2.03.02	Balatonfüredi
2.02.03	Pécs	2.03.03	Keszthelyi
2.02.04	Békéscsaba	2.03.04	Lentvai
2.02.05	Gyula	2.03.05	Nagykanizsai
2.02.06	Miskolc	2.03.06	Novai
2.02.07	Csongrád	2.03.07	Pápai
2.02.08	Sentes	2.03.08	Sárvári
2.02.09	Hódmezővásárhely	2.03.09	Sárvári
2.02.10	Szeged	2.03.10	Sárvári
2.02.11	Sekesfehértói	2.03.11	Sárvári
2.02.12	Magyarvári	2.03.12	Sárvári
2.02.13	Győr	2.03.13	Sárvári
2.02.14	Hajdúhadházi	2.03.14	Sárvári
2.02.15	Vasútház	2.03.15	Sárvári
2.02.16	Hajdúszoboszló	2.03.16	Sárvári
2.02.17	Debrecen	2.03.17	Sárvári
2.02.18	Eger	2.03.18	Sárvári
2.02.19	Sárvári	2.03.19	Sárvári
2.02.20	Sárvári	2.03.20	Sárvári
2.02.21	Sárvári	2.03.21	Sárvári
2.02.22	Sárvári	2.03.22	Sárvári
2.02.23	Sárvári	2.03.23	Sárvári
2.02.24	Sárvári	2.03.24	Sárvári
2.02.25	Sárvári	2.03.25	Sárvári

Megjegyzés: k = Központi járás (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, ID 1.16.11); hk = Központi járás (Hajdú vármegye, ID 1.11.01)
Forrás: Magyarország helységnévtára 1926. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1926; Magyarország helységnévtára 1933. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1933; A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914 (Harmadik kiadás.) Szerk. ZENTAI László, KÖSA Péter (tudományos szerkesztők). Talma Kiadó, Pécs; SZILÁGYI Zsolt: Alföldi vánszörzetek és piacközpontok 1925-ben I. Módszertani megközelítés, vizsgálati keretek. Agrártörténeti Szemle 55, 2014: 1–4, 107–156.

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÜNKP-17-4-III-DE-187 KÓDSZÁMÚ
ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK MEGVALÓSÍTÁSÁVAL KÉSZÜLT

HDI kiszámításának menete

$$\text{HDI} = \frac{k_1 + k_2 + k_3}{3}, \quad \text{ahol} \quad (1)$$

k_1 = a születéskor várható élettartam normalizált indexe,

k_2 = az oktatásban megszerzett tudás $[(2a+1b)/3]$ normalizált indexe, ahol

a = az írni-olvasni tudó felnőtt korú lakosság aránya,

b = a különböző oktatási szinteken tanulók megfelelő korosztályhoz mért aránya

k_3 = a logaritmikus transzformációval³⁵³ (diszkontálással) módosított egy főre jutó GDP normalizált indexe.³⁵⁴

A normalizálás képlete:

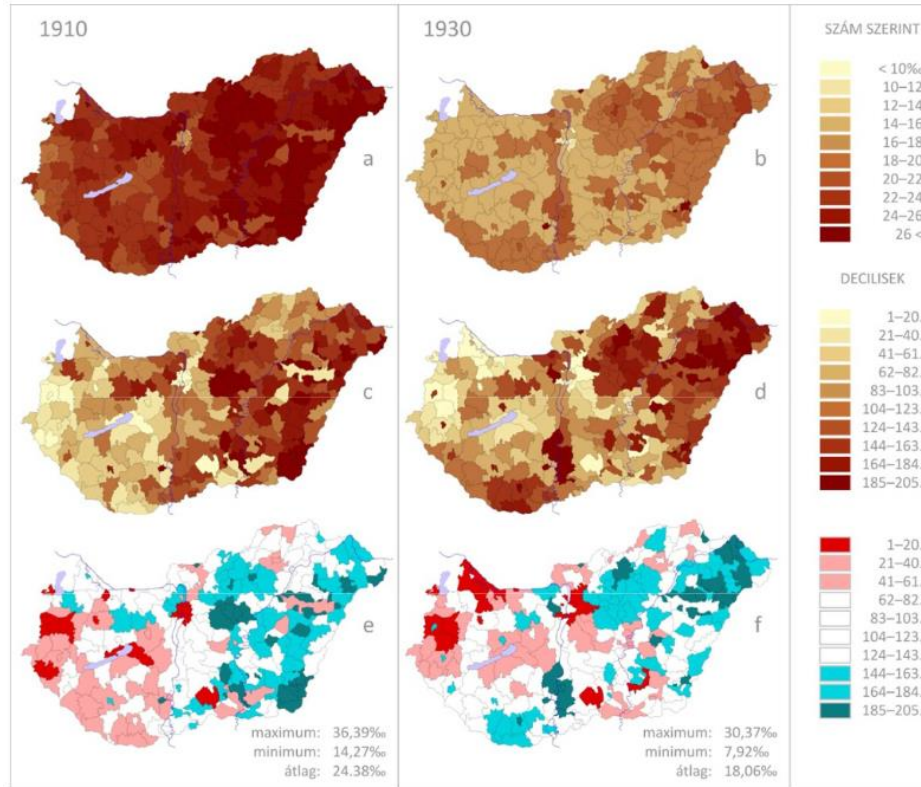
³⁵² HDR 1990: 109. vö. Nemes Nagy 2009: 301–305. Tomka 2011: 187–194.

³⁵³ Mivel ezt az eljárást nem alkalmaztam jelen dolgozatban, mert nem a GDP mutatót használtam a számításokhoz, ezért a logaritmikus transzformáció képletét sem részletezem. Erre vonatkozóan lásd: Nemes Nagy 2009: 302.

³⁵⁴ Nemes Nagy 2009: 304.

Komponensmutatók

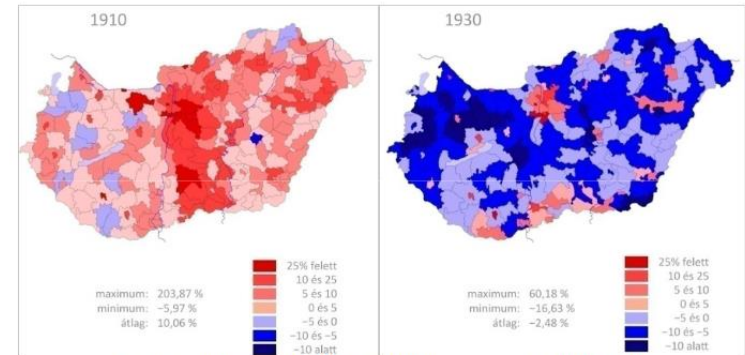
Élettartam (k1)

4. ábra. A halálozás alakulása Magyarországon, 1910–1930

Forrás: GLIA, MÉTA, saját számítás és szerkesztés.

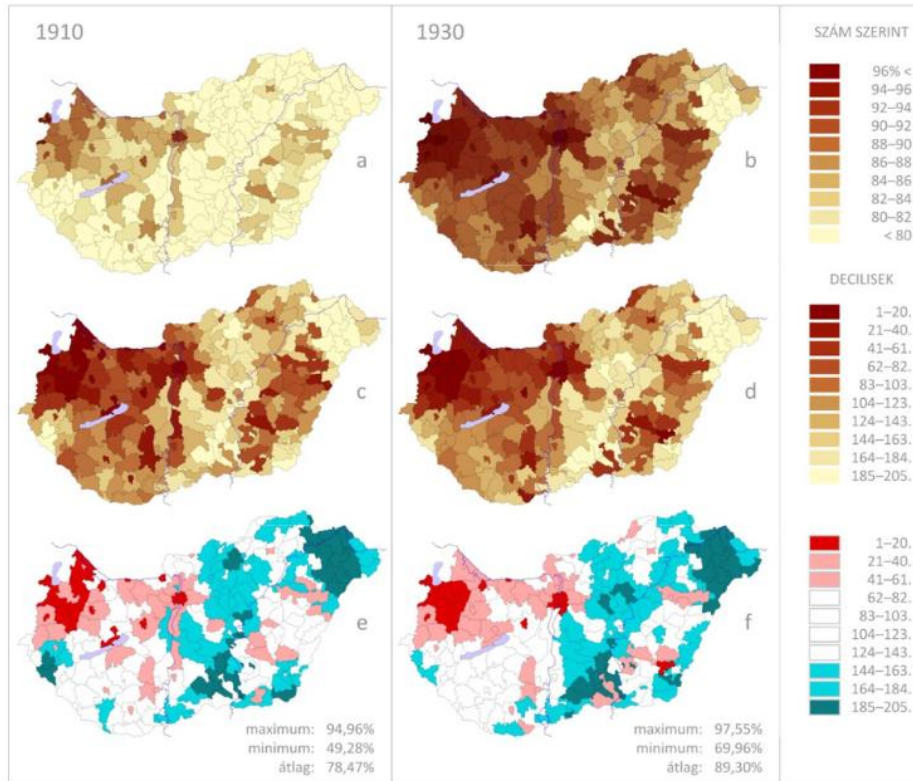
- Születéskor várható élettartam
- Csecsemőhalálozás
- Öregedési index
- Nyers halálozási mutatók
- (*Amartya Sen*)

7. ábra. Vándormozgalom a trianoni Magyarország területén, 1910–1930

Forrás: GLIA, MÉTA, saját számítás és szerkesztés. Megjegyzés: az 1910. évi adatok az 1901–1910 közötti, az 1930. évi adatok pedig az 1921–1930 közötti halálozások átlagos értékeit jelentik.

Iskolázottság (k2)

9. ábra. A 6 évnél idősebb írni-olvasni tudó lakosság aránya Magyarországon, 1910-1930

Forrás: GHIA, MÉTA, saját számítás és szerkesztés.

- 6 évnél idősebb lakosság írni-olvasni tudók aránya

vs.

- 6 és 60 év közötti írni-olvasni tudók aránya

Életszínvonal GDP helyett FHHT (k3)

5. táblázat. A Magyarországon kivetett egyenes adók közül a földadó, a házáadó, a társulati adó és a jövedelemadó alakulása az 1908/1909. és az 1933/1934. adóévben

Megnevezés	1908/09		1933/34	1908/09		1933/34	1908/09		1933/34
	millió K	millió P ^{a)}	millió P	P/f ^{a)}	P/f ^{a)}		%	%	
Földadó	67,8	78,6	30,2	4,30	3,48		40,6	16,4	
Házadó	30,0	34,8	86,0	1,91	9,90		18,0	46,6	
Váll./társ. adó ^{a)}	22,2	25,7	15,0	1,41	1,73		13,3	8,1	
Ker. /jöv. adó ^{b)}	47,0	54,5	53,5	2,98	6,16		28,2	29,0	
Összesen	167,0	193,6	184,7	10,60	21,26		100,0	100,0	

Forrás: NJ EÉT 1908. évi 50. tc. 3. §; 1933. évi 9. tc. 2. §, saját számítás.

Megjegyzés: a) 1908-ban a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója (vállalati adó) valamint a tőkekamat- és járadék adó együtt, 1934-ben a társulati adó és a tantième adó együtt; b) 1908-ban a keresetadó, 1934-ben jövedelem- és vagyonadó; c) 1K=1,16P (vö. NJ EÉT 1893. évi 17. tc. 3. § és 1925. évi 35. tc. 4. §); d) Magyarország lélekszáma 1910-ben: 18 264 533 fő (MSK Ús. 42. kötet: 1*); e) Magyarország lélekszáma 1930-ban 8 688 319 fő (MSK Ús. 83. kötet: 3*).

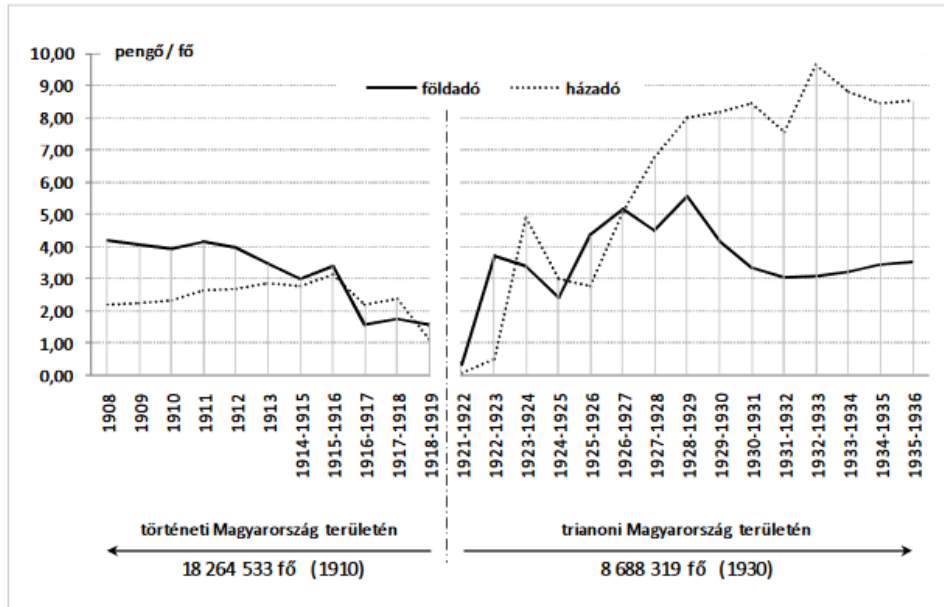
6. táblázat. A községi pótdadó kivételének alapjául szolgáló költségvetésség tervezett állami egyenes adók tételei

Megnevezés	1908/09		1933/34	1908/09		1933/34	1908/09		1933/34
	millió K	millió P ^{a)}	millió P	P/f ^{a)}	P/f ^{a)}		%	%	
Földadó	67,83	78,68	30,20	4,31	3,48		40,48	23,02	
Házadó	30,00	34,80	86,00	1,91	9,90		17,91	65,55	
Nyilv. sz. k. v. e. adó ^{a)}	9,17	10,64	–	0,58	–		5,47	–	
Társulati adó ^{b)}	–	–	13,82	–	1,59		–	10,53	
Keresetadó	47,00	54,52	–	2,99	–		28,05	–	
Bányaadó	0,54	0,63	–	0,03	–		0,32	–	
Tőkekamat- és jár.-adó ^{c)}	13,00	15,08	–	0,83	–		7,76	–	
Tantième adó ^{d)}	–	–	1,18	–	0,14		–	0,90	
Összesen	167,54	194,35	131,20	10,64	15,10		100,00	100,00	

Forrás: NJ EÉT 1908. évi 50. tc. 3. §; 1933. évi 9. tc. 2. §. Saját számítás.

Megjegyzés: a) 1908-ban a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója; b) az 1933/34. állami költségvetési tervben kivetett társulati adó összege tartalmazza a tantième adó összegét is, tehát a felhasznált forrásban a két tétel összevontan került közlésre: 15 millió pengő (NJ EÉT 1933. évi 9. tc. 2. §.), ezért a fenti táblázatban a két adónem szétválasztásra került, 1934-ben a tantième adó összege 1 176 000 pengő (kerekítve 1,18 millió pengő) volt (AS 1934: 149), így a társulati adó összege az előbbi összeggel került mérséklésre, s a rögzített tétel ennek megfelelően 13,82 millió pengő; c) tőkekamat- és járadékadó; d) 1K=1,16P (vö. NJ EÉT 1893. évi 17. tc. 3. § és 1925. évi 35. tc. 4. §); e) Magyarország lélekszáma 1910-ben: 18 264 533 fő (MSK Ús. 42. kötet: 1*); f) Magyarország lélekszáma 1930-ban 8 688 319 fő (MSK Ús. 83. kötet: 3*).

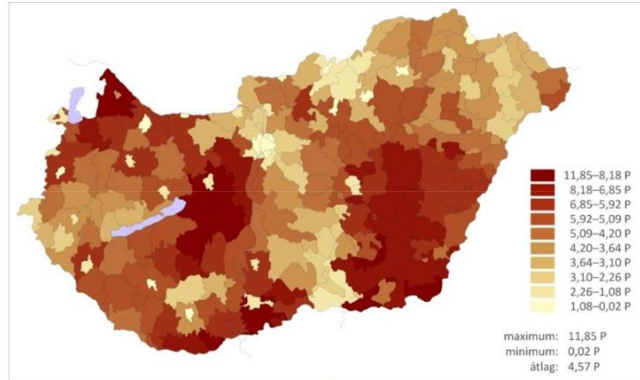
Életszínvonal GDP helyett FHTT (k3)

12. ábra. Az egy főre jutó földadó és házaadó alakulása 1908–1936 között

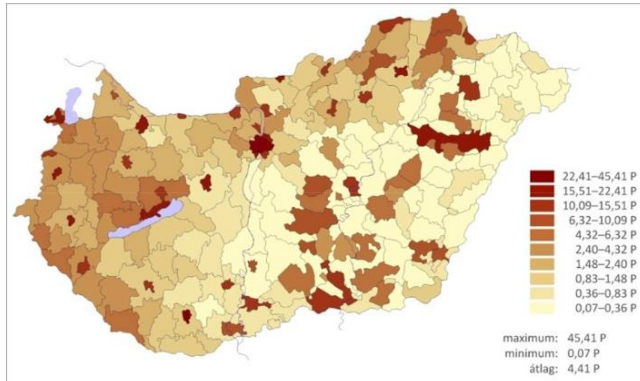
Forrás: melléklet: 1. tábla, saját számítás és szerkesztés. Megjegyzés: az 1920 előtti adatok a történelmi Magyarországra (Horvát–Szlavónország nélkül), míg az 1920 utániak a trianoni Magyarországra vonatkoznak.

Életszínvonal GDP helyett FHTT (k3)

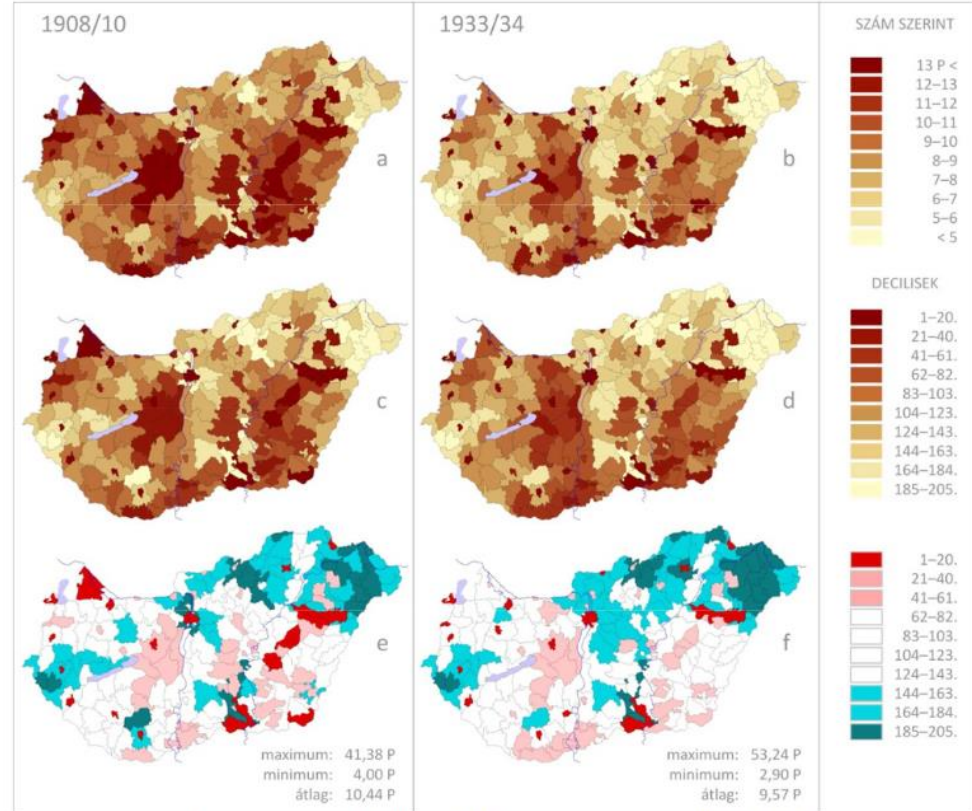
13. ábra. Az egy főre jutó becslült földadó területi egyenlőtlenségei, 1910 (P)

Forrás: GHA, MÉTA, városok adója: MSK Ús. 58. kötet; járásek becslült földadói: melléklet: 5. tábla; saját számítás és szerk.

16. ábra. Az egy főre jutó becslült házázó területi egyenlőtlenségei, 1934 (P)

Forrás: MÉTA, vö. melléklet: 3. tábla, 6. tábla; saját számítás és szerkesztés.

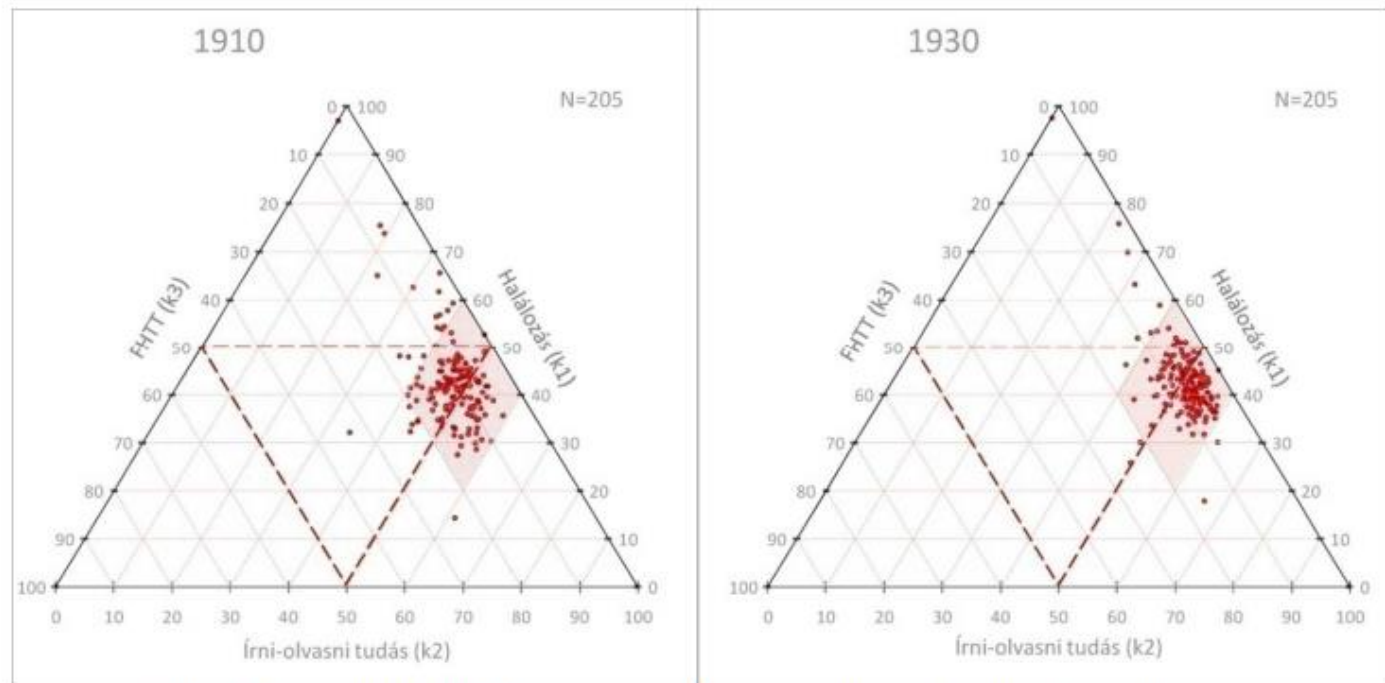
18. ábra. Az egy főre jutó FHTT alakulása Magyarországon, 1908/10–1933/34

Forrás: GHA, MÉTA, saját számítás és szerkesztés. Megjegyzés: az 1910. évi adatok pengőben vannak megadva (1K=1,16P)

EREDMÉNYEK

az életminőség területi egyenlőtlenségei 1910–1930

HDI – komponensmutatók aránya

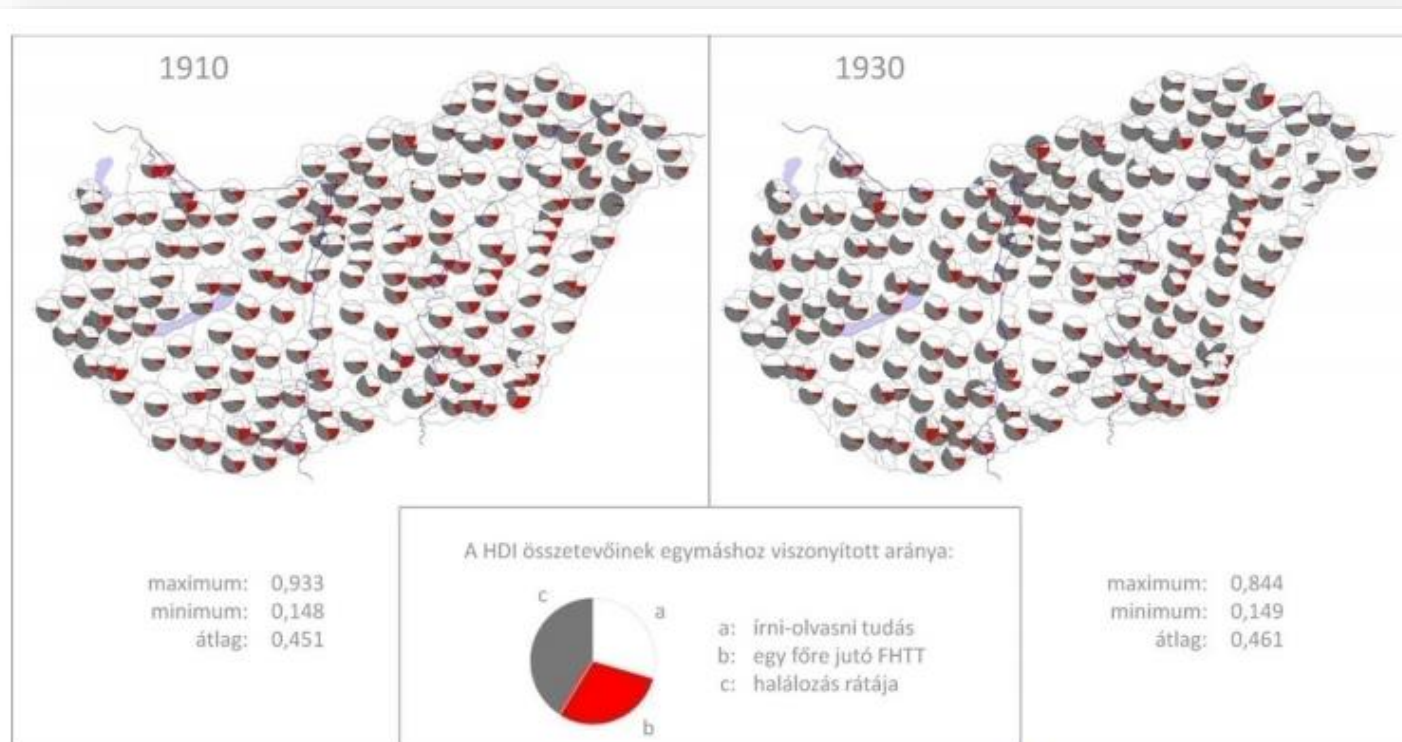

20. ábra. A normalizált HDI komponensmutatók egymáshoz viszonyított százalékos aránya

Forrás: GHA, MÉTA, saját számítás és szerkesztés.

Megjegyzés: készült a szabad felhasználású Aqueous Solutions Aps háromszögdiagram Excel-sablonjának alkalmazásával.

HDI – komponensmutatók aránya

21. ábra. A HDI komponensmutatóinak esetenkénti százalékos aránya

Forrás: GHA, MÉTA, saját számítás és szerkesztés.

12. táblázat. A trianoni Magyarország statisztikai régióinak HDI változása, 1910–1930

Statisztikai régió	HDI értéke		HDI különbség 1910–1930	
	1910	1930	érték	%
Dunántúl	0,508	0,503	–0,005	–1,03
Alföld	0,421	0,440	0,019	4,39
Észak	0,408	0,424	0,016	3,91
Magyarország	0,451	0,461	0,009	2,06

Forrás: GHA, MÉTA, saját számítás.

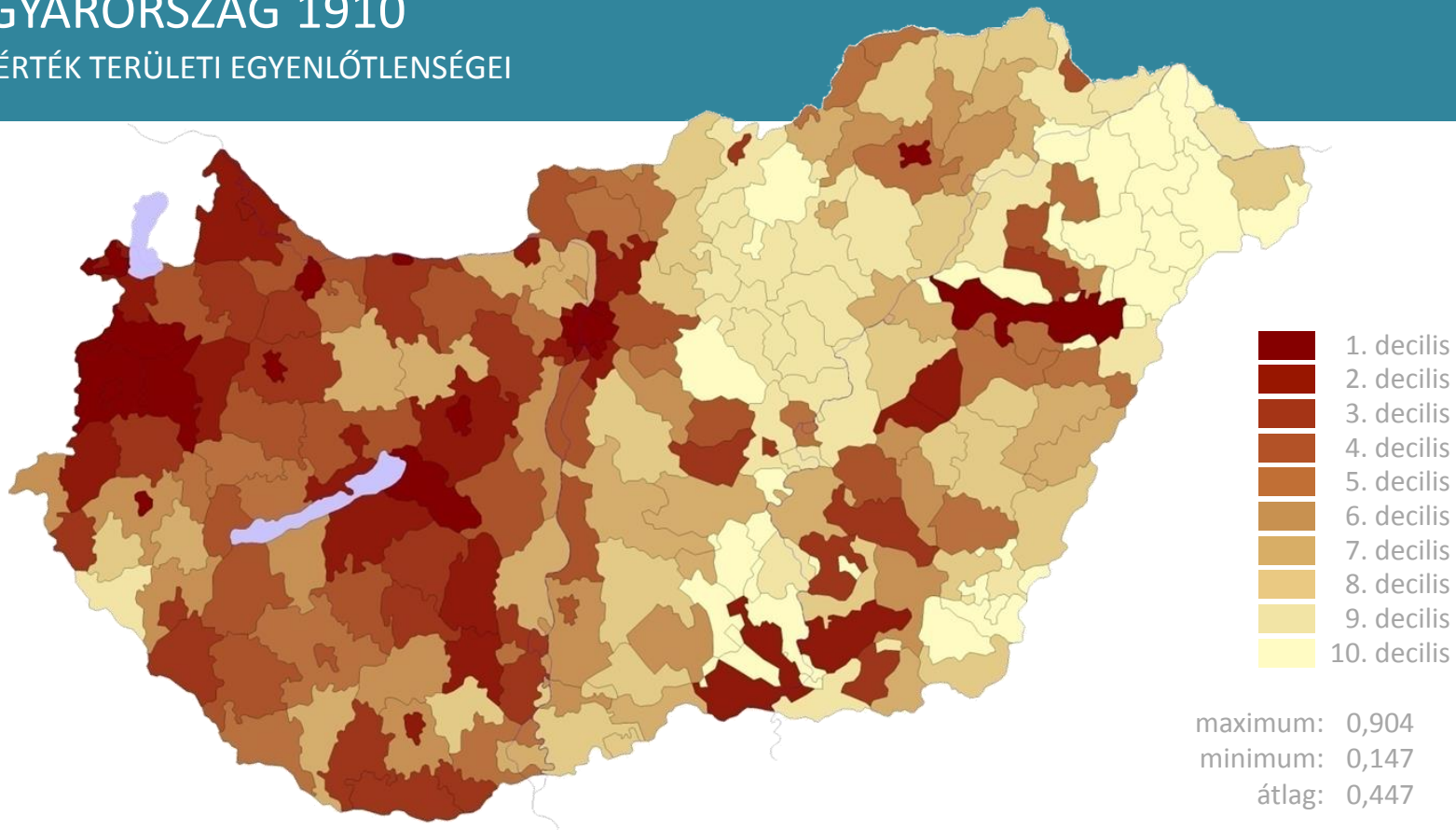
13. táblázat. A HDI komponensmutatóinak átlagértéke a trianoni Magyarországon regionális bontásban, 1910–1930

Statisztikai régió	Halálozás			Írni-olvasni tudás			FHTT		
	1910 (‰)	1930 (‰)	különbség (%)	1910 (%)	1930 (%)	különbség (%)	1908/10 (P)	1933/34 (P)	különbség (%)
Dunántúl	22,90	17,62	–23,06	82,47	91,83	11,35	11,03	10,36	–6,09
Alföld	25,30	18,11	–28,43	76,16	87,61	15,04	10,49	9,59	–8,58
Észak	25,15	18,89	–24,87	75,98	88,33	16,25	8,95	7,74	–13,48
Magyarország	24,38	18,06	–25,95	78,47	89,30	13,79	10,44	9,57	–8,30

Forrás: GHA, MÉTA, saját számítás.

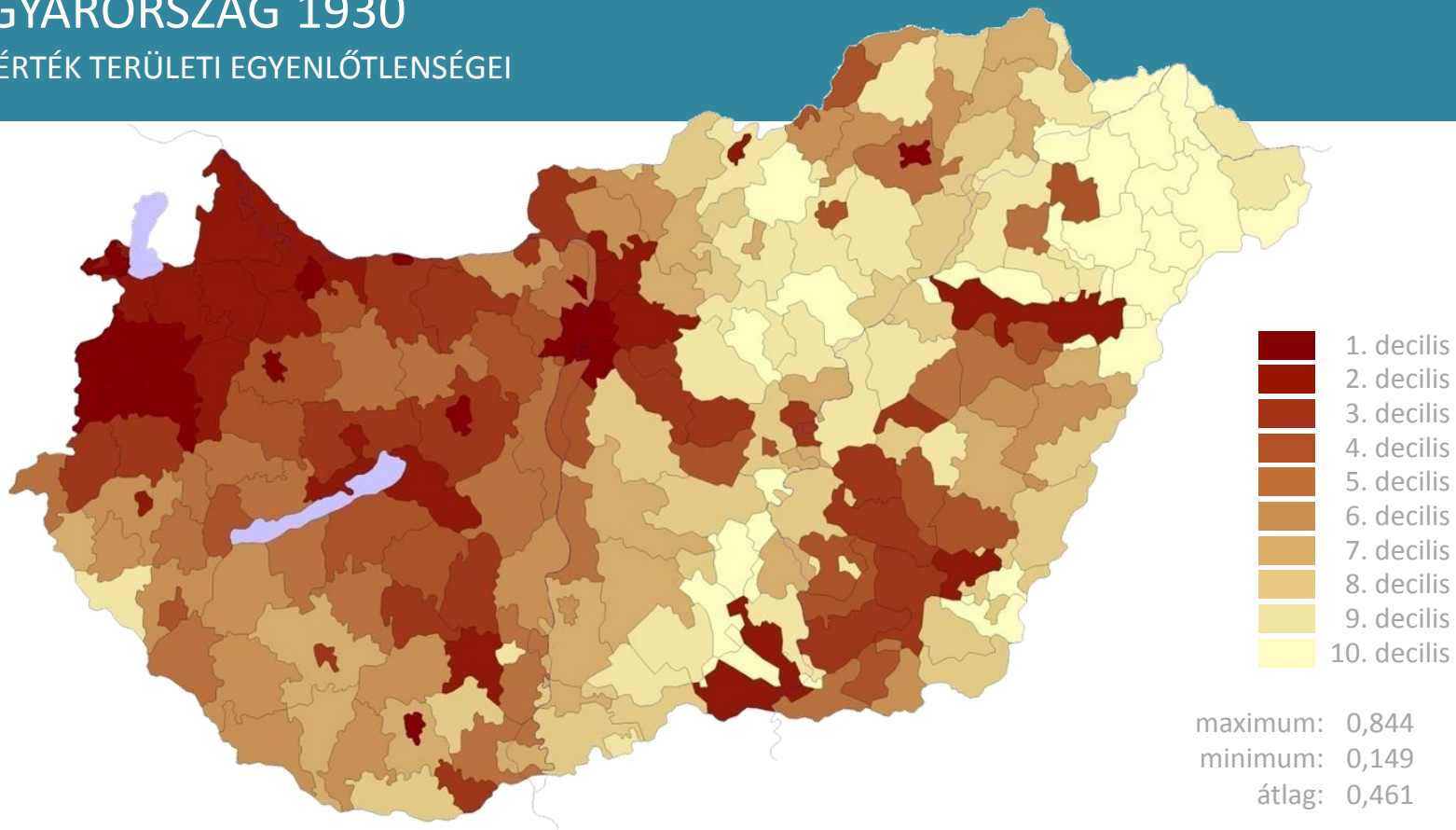
MAGYARORSZÁG 1910

A HDI ÉRTÉK TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEI

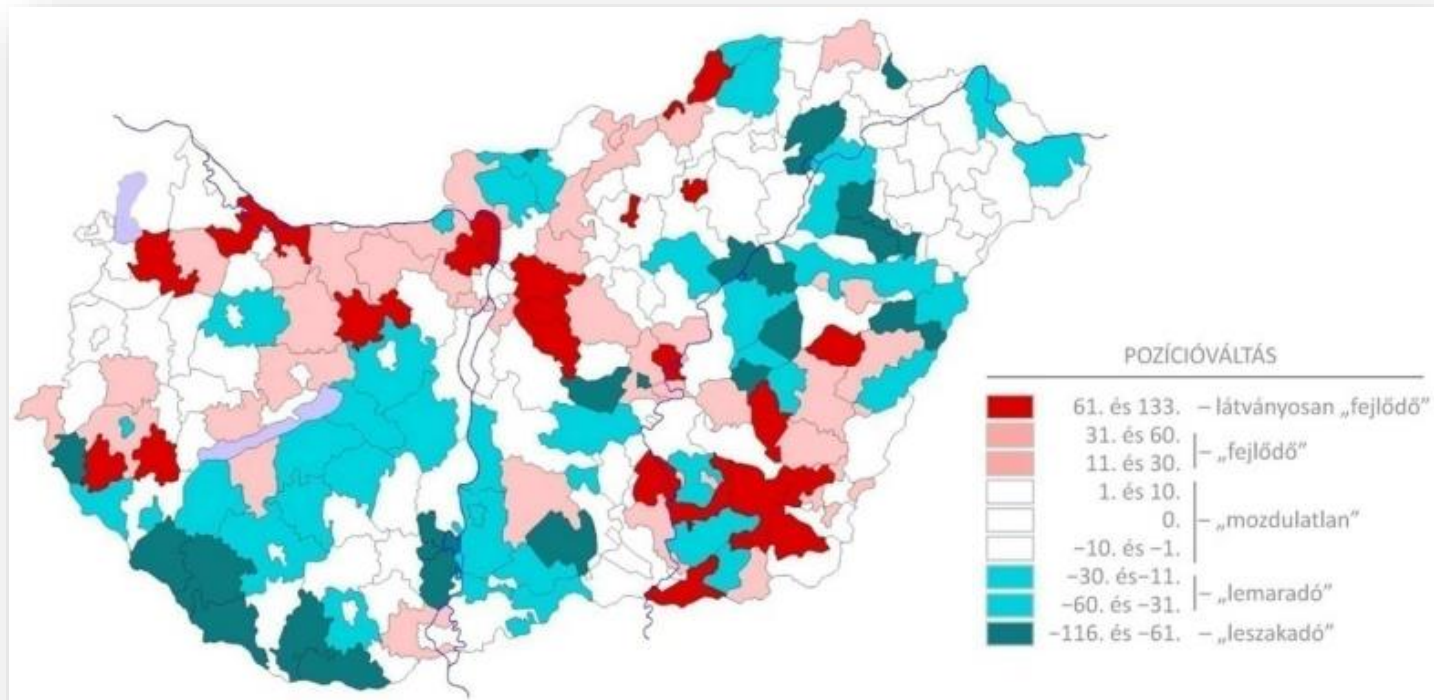

MAGYARORSZÁG 1930

A HDI ÉRTÉK TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEI

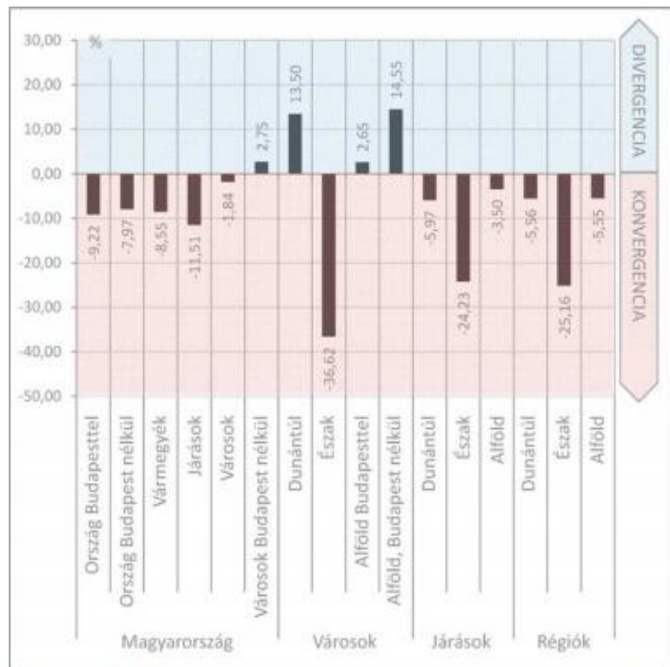
Az életminőség területi különbségei

23. ábra. Az életminőség területi egyenlőtlenségeinek változása, a HDI alapján számított rangsor szerinti pozícióváltások iránya és mértéke a trianoni Magyarország területén, 1910–1930

Forrás: GHA, MÉTA, vö. 8. tábla, saját számítás és szerkesztés.

Divergencia és konvergencia (VE)

24. ábra. A variációs együttható alakulása 1910–1930

Forrás: MÉTA, saját számítás és szerkesztés.

14. táblázat. A variációs együttható változása a trianoni Magyarország területén, 1910–1930

Megnevezés	Szórás		Átlag		Variációs együttható		Különbség	
	1910	1930	1910	1930	1910	1930	pont	%
A trianoni országterület egészén								
Ország Budapesttel	0,11	0,10	0,45	0,46	23,35	21,20	-2,15	-9,22
Ország Budapest nélkül	0,10	0,09	0,45	0,46	22,28	20,51	-1,78	-7,97
Vármegyék	0,07	0,07	0,44	0,46	16,75	15,32	-1,43	-8,55
Járások	0,09	0,08	0,42	0,44	20,24	17,91	-2,33	-11,51
Városok	0,12	0,12	0,52	0,52	22,51	22,10	-0,41	-1,84
Városok Budapest nélkül	0,11	0,11	0,52	0,52	20,32	20,88	0,56	2,75
Statistikai régiók szerint								
Városok								
Dunántúl	0,08	0,09	0,59	0,56	14,15	16,06	1,91	13,50
Észak	0,11	0,07	0,46	0,48	24,28	15,39	-8,89	-36,62
Alföld Budapesttel	0,12	0,13	0,51	0,51	24,42	25,07	0,65	2,65
Alföld Budapest nélkül	0,10	0,12	0,49	0,50	20,17	23,11	2,93	14,55
Járások								
Dunántúl	0,05	0,05	0,49	0,49	10,30	9,69	-0,61	-5,97
Észak	0,05	0,04	0,40	0,41	13,67	10,36	-3,31	-24,23
Alföld	0,09	0,09	0,37	0,40	23,04	22,23	-0,81	-3,50
Régiók								
Dunántúl	0,07	0,07	0,51	0,50	13,89	13,12	-0,77	-5,56
Észak	0,07	0,05	0,41	0,42	17,17	12,85	-4,32	-25,16
Alföld	0,12	0,12	0,42	0,44	28,29	26,72	-1,57	-5,55

Forrás: GHA, MÉTA, saját számítás.

Köszönöm a figyelmet!